

Вікторія Яковлєва, доктор філософії, доцент

кафедри педагогіки та методики трудового навчання

Анатолій Чумак, старший викладач

кафедри педагогіки та методики трудового навчання

Криворізького державного педагогічного університету

Олег Яковлєв, старший майстер

Криворізького професійного гірничо-металургійного ліцею

СПЕЦИФІКА ЗМІСТУ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Трудова діяльність учнів є однією із важливих складових у формуванні всебічно розвинутої особистості. Однак оскільки учнівський контингент загальноосвітніх шкіл-інтернатів у своїй більшості за фізичним і розумовим розвитком, рівнем вихованості і освіченості дещо відрізняються від учнівського загалу традиційних загальноосвітніх шкіл, то і зміст, і форми її організації мають певні особливості. Тому предметом нашого дослідження у статті є специфіка змісту трудової діяльності підлітків та форм її організації.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство поставило закладам інтернатного типу нове соціальне завдання – сформувати вільну особистість, здатну захищати і відстоювати свою власну позицію, керуючись як національними, так і загальнолюдськими принципами і нормами життєдіяльності. Соціальне замовлення школам-інтернатам зводиться до того, щоб сформувати в молодого покоління нову систему цінностей, що ґрунтується на народній моралі. Стрижнем такої системи є гуманістичне виховання, яке має за мету виховання людяності, чуйності, доброзичливості та національної гідності.

Загальноосвітні школи-інтернати – це заклади, які за змістом навчання тотожні звичайним навчально-виховним школам, тобто у своїй діяльності вони керуються тими самими завданнями, що і масові школи. Проте учні у своїй більшості за фізичним і розумовим розвитком, рівнем вихованості і освіченості дещо відрізняються від учнівського загалу традиційних загальноосвітніх шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість науковців (Л.І. Божович, В.І. Бондар, І.В. Дубровіна, В.С. Мухіна, В.П. Покась, А.М. Прихожан, А.Г. Рузська та ін.) приділяють значну увагу тому факту, що психічний розвиток вихованців цих закладів дуже своєрідний. Дослідники виявили наявність руйнівних тенденцій у загальному розвитку школярів, що навчаються у таких закладах. Такі тенденції зумовлені, передовсім, особливостями соціально-економічних труднощів, що виникли у суспільстві і в окремих родинах.

Тому вони вважають, що трудове навчання та трудове виховання учнів є одним із ефективних шляхів організації гуманістичного виховання (зокрема, коли йдеться про школярів, які мають труднощі у спілкуванні). Особливої уваги заслуговують праці Я.С. Кепші (виховання у підлітків творчого ставлення до праці у позаурочний час); С.В. Лісової (педагогічні основи виховання культури праці учнів основної школи у процесі навчання і виховання); Б.О. Мельниченко (трудове виховання учнів 5 – 8 класів шкіл-інтернатів УРСР); А.Б. Рацул (суспільно корисна праця як фактор морального виховання учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів); В.Є. Римаренко (формування у школярів трудових умінь у процесі виробничої праці) тощо.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що низька якість навчання і виховання учнів у школах-інтернатах досить часто залежить від певних труднощів, з якими стикаються учні в ході спілкування з однолітками і дорослими, а також змісту діяльності, до якої вони залучені.

Саме тому предметом нашого дослідження стала специфіка організації та змісту трудової діяльності учнів шкіл-інтернатів у позаурочний час. Позаурочна робота повинна пропонувати школяру дуже різні способи задоволення його потреб та інтересів, утворювати імунітет до “всеїдності” у мистецтві, у виборі книг, занять, розваг, допомагати визначити його нахили, пережити успіх в активній діяльності, яку він обирає.

Позаурочна діяльність є сполучною ланкою між школою та життям. Сфера її за останні роки знач-

СПЕЦИФІКА ЗМІСТУ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

но розширилась, зміст збагатився за рахунок зв'язку із трудовими, виробничими колективами, громадськими організаціями. Досвід інтелектуально-духовної, суспільно корисної, естетично-художньої діяльності став джерелом усвідомлення та дієвості знань, отриманих учнями із природно уповільненим темпом розвитку. Добровільний характер позаурочної діяльності сприяє вибірковій участі у ній вихованців шкіл-інтернатів, прагненню їх до задоволення своїх інтересів та потреб і накладає відповідальність на педагогічну організацію позаурочної діяльності учнів (ретельний відбір змісту будь-якого заняття, використання нових, невідомих учням форм і методів, що підвищують інтерес).

Зміст цієї роботи з учнями у сучасній школі-інтернаті органічно пов'язаний з існуючими положеннями "Концепції національного виховання".

Звертання до витоків народного життя, творче використання у практиці скарбів народної мудрості, яка виражена в усній народній творчості і віднесена до духовних цінностей нації, є важливою складовою національного виховання (зокрема в школі-інтернаті). Оновлення змісту трудової діяльності в системі позаурочної виховної роботи з учнями пов'язане також з формуванням у них активного ставлення до громадського життя і безпосередньої участю в ньому. Визнано, що школа-інтернат, як будь-яка традиційна загальноосвітня школа, має стати центром розвитку в учнів інтелекту та духовності.

Як зазначають вчені (М.Б. Кобзар, С.Д. Постовойтов та інші), зміна видів діяльності, організаційних форм, перехід від обов'язкових групових до індивідуальних, вільно обраних занять, забезпечують широкий діапазон інтересів, багату духовність учнів [1].

Учені визначили основні напрями позаурочної діяльності і віднесли до них:

- освітню позаурочну роботу (проводять учителі-предметники в процесі самопідготовки, консультацій та ін.);
- громадсько-соціальну роботу (мета – формування наукового світогляду);
- техніко-трудова роботу (розв'язує завдання політехнічної освіти, трудового навчання і виховання, ознайомлення учнів з основами сучасного промислового та сільського господарського виробництва);
- спортивно-туристську діяльність (сприяє вихованню спритності, витривалості юнаків та дівчат, дисциплінованості, почуття відповідальності, колективізму, гуманізму, самодисципліни);
- природоохоронну та народознавчу діяльність (бесіди, рольові ігри, усні журнали, різні види інце-

нізації, конкурси, вікторини, трудові операції тощо) [1, 22 – 23].

Нами було виявлено, що впливати на успішне виховання учнів шкіл-інтернатів можна ефективно, розвиваючи у них таку якість особистості, як трудова активність. Одночасно ми звернули увагу на те, що, незважаючи на різноманітний зміст позаурочної виховної роботи з учнями, такі школярі віддають перевагу певному змісту роботи. Зокрема більшість учнів, які мали труднощі у спілкуванні (51,49%), за результатами опитування віддають перевагу заняттям у гуртках народної творчості.

Сьогодні, коли серед освітянських завдань є робота з відродження художніх, національних ремесел, значну увагу учнів привертають до себе гуртки, в яких школярі працюють з природними матеріалами, займаються художніми виробами в техніці "паперопластика", виконують мозаїчні вироби, використовують при виготовленні побутових речей "лоскутову мозаїку", навчаються петриківському розпису, художній обробці соломки, виготовленню глиняних іграшок тощо. І, як показав наш досвід, з особливою захопленістю учні з труднощами у спілкуванні (зокрема, з природно уповільненим темпом інтелектуального розвитку) займаються у гуртку "Українська писанка".

На нашу думку, недоцільно, організуючи діяльність гуртків, порушувати існуючі принципи їх існування: різновіковість членів гуртка; відповідність змісту роботи індивідуальним інтересам учнів; добровільне бажання працювати у гуртку. Старшим учням подобається, якщо молодші із захопленням спостерігають за їх рухами. Одночасно спостерігається і таке явище: через досить короткий час спостережень у молодших учнів з'являється бажання самостійно виконувати вироби. Саме в такій роботі досить швидко проявляють власні інтереси школярі з труднощами у спілкуванні, оскільки ця "природна уповільненість" поступово зникає, більш того, зовні такі учні змінюються: вони стають радісними, відчувають власну значимість, свої можливості. І, найголовніше, у них з'являється бажання всіх навчити "своєму ремеслу".

У змісті роботи гуртка "Українська писанка" закладені значні виховні можливості, оскільки писанкарство дає змогу керівнику гуртка відроджувати красу народних звичаїв, традицій, обрядів, їх кольоровість та значення у побуті українців. Безумовно, результативність у роботі членів гуртка залежить від попередньої роботи з розвитку мотивів діяльності учнів. З цією метою керівнику гуртка необхідно починати роботу з казок, легенд, показу яскравих зразків писанок, розповідей про

СПЕЦИФІКА ЗМІСТУ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

їх символічне значення і таке інше. Програма гуртка “Українська писанка”) має забезпечити:

- розвиток пізнавальних і творчих здібностей учнів;
- виховання працелюбності школярів, культури праці, відповідального ставлення до шкільної власності, бережливого ставлення до природи;
- ознайомлення учнів з історією виникнення і розвитку народних ремесел та прикладних мистецтв;
- виховання естетичних почуттів та смаку, розвиток уяви, фантазії і здібностей аналізувати власні дії та здобуті результати;
- формування умінь ручної художньої праці (умінь у виборі сюжету малюнка, кольору та необхідного інструменту для конкретної роботи);
- виховання охайності, наполегливості у досягненні мети, вміння працювати в колективі і самостійно.

Програма діяльності гуртка має врахувати наявність певної матеріально-технічної бази, методичного забезпечення діяльності гуртків.

Завдання на заняттях гуртка розв’язуються, головним чином, у процесі практичного навчання і, насамперед, прийомами особистого показу конкретних операцій керівником гуртка.

Оскільки заняття гуртків з різним змістом роботи проводяться в позаурочний час і відповідно до індивідуальних інтересів учнів, вони є найбільш розповсюдженою формою виховної позаурочної роботи як у загальноосвітніх школах, так і в школах-інтернатах.

Необхідно зазначити, що в останні роки зміст роботи з українського писанкарства приваблює увагу як керівників гуртків, так і учнів шкіл-інтернатів, особливо учнів з труднощами у спілкуванні, оскільки цей вид діяльності не потребує особливих фінансових затрат, складної матеріально-технічної бази, дає змогу виготовляти чудові подарунки для рідних та близьких.

Як показала практика, працюючи у гуртку “Українська писанка”, учні з природно уповільненим темпом інтелектуального розвитку не відстають у роботі від інших гуртківців. Більше того, якщо вони досягають певних успіхів, і цей успіх визначають інші гуртківці, вони починають випереджати останніх і досить швидко доводять, що спроможні перейти на творчий зміст діяльності. Ми спостерігали за групою учнів з 5 – 9 класів, які були віднесені до окремої групи дітей з природно уповільненим темпом інтелектуального розвитку. Вже в період навчання у початковій школі за ними було організовано спостереження. Якщо в 1 – 2 класах вони належали до школярів з тимчасовою затримкою психічного розвитку (з нашої

точки зору помилково), то вже на рівні 3 – 4 класу, за визначеними нами ознаками, їх починають відносити до групи школярів з природно уповільненим темпом інтелектуального розвитку. Залучення таких учнів до гурткової художньої діяльності на рівні початкової школи (із складністю завдань відповідно до їх віку) досить швидко і успішно дозволяє перевести їх у групу школярів, розвиток яких відповідає віковим вимогам до нормально розвинутого підлітка. Відчуття школярами власних можливостей і ефективний прояв їх у реальній художній праці, зокрема у гуртковій роботі з писанкарства, сприяє успішній пізнавальній діяльності таких школярів і при вивченні інших навчальних предметів в урочній діяльності.

Найголовнішим мотивом роботи учнів цієї категорії є прагнення виявити творчі сили, втілити їх у результати своєї діяльності. У них з’являється бажання реалізувати у виробі свої оригінальні ідеї і задуми, володіти життєво корисними вміннями і навичками. На цьому етапі навчання (5 – 9 класи) може успішно здійснюватися профорієнтаційна робота з такими учнями (підготовка їх до свідомого вибору професії). У гуртковій роботі великого значення починає набувати пошуково-дослідницька креативна робота.

Керівник гуртка може включити до змісту гурткової роботи пошукові екскурсії, в ході яких передбачається збирання легенд, казок, прислів’їв, пісень, приказок тощо. Якщо є така можливість, в програмі роботи гуртка можна передбачити зустрічі з майстрами прикладних мистецтв. Найбільш ефективною формою роботи з гуртківцями є підготовка їх до проведення виставок учнівських художніх виробів.

Незважаючи на реальні успіхи учнів з труднощами у спілкуванні і відсутність зовнішніх відмінностей їх від інших учнів, керівнику гуртка потрібно продовжувати роботу з ними, звертаючи особливу увагу на подальший розвиток їх трудової та творчої активності.

Гурткова робота учнів з ручної художньої праці відповідає потребам і можливостям майже всіх учнів, оскільки вони починають розуміти природу краси, сутність народного мистецтва, свою власну приналежність до нього.

Організуючи позакласну гурткову роботу, керівнику гуртка необхідно враховувати профільну спрямованість ручної художньої праці, а також відповідність вимогам програм з трудового навчання. Одним з чинників, що створюють сприятливі умови для творчої діяльності учнів з труднощами у спілкуванні у гуртковій роботі, є зв’язок цих занять із соціально значущими проблемами. Йдеться про реалізацію сучасних вимог

СПЕЦИФІКА ЗМІСТУ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ТА ФОРМИ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

щодо відродження національної культури України, зокрема відродження художніх ремесел.

Керівник гуртка для активізації пізнавальної діяльності учнів, які мають труднощі у спілкуванні, повинен розповідати їм різні легенди і пояснювати, чому в різних регіонах України мотиви сюжетів на писанках та їх орнамент відрізняється один від одного. Керівник гуртка звертає увагу на те, що наші предки добре знали техніку розмальовування яєць. З найбільшою зацікавленістю учні знайомляться з розписом крашанок у рідному регіоні, місті, селі.

Починати знайомство з технікою розпису яєць, доцільно із вивчення учнями видів і призначення інструментів, приладів, їх конструкції. Необхідно пояснити їм залежність майстерності виконання розпису на крашанки від володіння інструментами писанкарства, уміннями вибирати сюжети, символи, що використовуються при розпису (крашанки, дряпанки, мальованки, трав'янки), та умінням підбирати необхідну кольорову гаму.

На першому практичному занятті з розпису яєць керівник гуртка має ознайомити з прийомами розпису з використанням найпростішої техніки, особливу увагу приділяючи дітям з природно уповільненим темпом інтелектуального розвитку. Йдеться про фарбування яйця в один колір і з правилами підготовки яєць до розпису.

Саме на перших заняттях педагог має познайомити цю групу гуртківців з технікою виготовлення інструментів для писанкарства. Враховуючи, що складність виготовлення інструментів незначна, учнів необхідно попросити, щоб вони виконали їх самі, або зробили з допомогою батьків. Це необхідно для того, щоб на наступних заняттях учні мали можливість приступити до виконання певних прийомів простого писанкарства. Деякі інструменти (при неумілому їх використанні) можуть травмувати школяра, тому необхідно кожен раз перед початком практичної роботи нагадувати гуртківцям (або запитувати їх) про правила техніки безпеки при виконанні розпису яєць.

При виконанні більш складної технології розпису яєць (наприклад, дряпанка або крашанка), керівнику гуртка доцільно на випереджальному занятті провести творчу роботу з гуртківцями, які мають труднощі у спілкуванні, "фантастичні малюнки дня крашанок". На таких заняттях ці учні мають змогу не лише познайомитися з технологіями складання сюжетів малюнків, а й запропонувати свій варіант.

Діалог викладача з учнями, які мають труднощі у спілкуванні, про традиції українського декоративно-прикладного мистецтва має продовжуватись на наступних заняттях і, особливо тоді, коли учні самостійно розробляють орнаментальні мотиви. Перш, ніж починати знайомити гуртківців з технікою писанкарства, доцільно розповісти їм історію виникнення писанкарства як мистецтва. Необхідно звернути увагу гуртківців на можливість вивчення сюжетів писанкарства і пошуку їх у самій природі. У ході видання таких завдань керівник гуртка відзначає особливу зацікавленість таких дітей. Як показала практика, результати їх роботи значно вищі, ніж у інших гуртківців.

Висновки. Дослідивши специфіку змісту трудової діяльності учнів шкіл-інтернатів у позаурочній виховній роботі з учнями основної школи ми дійшли певних висновків, а саме:

1. Зміст трудової діяльності учнів у позаурочний час у сучасних школах-інтернатах повинен бути органічно пов'язаним з існуючими положеннями "Концепції національного виховання".

2. Ми звернули увагу на те, що незважаючи на різноманітний зміст трудової діяльності у позаурочній виховній роботі з учнями, школярі з труднощами у спілкуванні віддають перевагу певному змісту роботи. Нами було виявлено, що впливати на успішне виховання таких учнів можна ефективно, розвиваючи у них таку якість, як трудова активність.

3. Різноманітність напрямів у змісті трудової діяльності у позаурочній виховній роботі дає можливість, дослідивши інтереси учнів, залучати їх до різних видів діяльності.

4. Нами було виявлено, що більшість учнів, які мають труднощі у спілкуванні (51,49%), віддають перевагу заняттям у гуртках народної творчості (зокрема у гуртку "Українська писанка") і не тільки не відстають у роботі від інших гуртківців, а й якщо досягають певних успіхів, починають випереджати інших і досить швидко доводять, що спроможні перейти на творчий зміст діяльності.

1. Кобзар Б.С., Постовойтов Е.П. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків. – К.: Стило, 1997. – 312 с.

